

Vardagsproblem bland människor i olika åldrar

Lars Tornstam

I en amerikansk undersökning har man kunnat visa en rätt dramatisk skillnad mellan äldre människors egen definition av sin problemverklighet och yngre människors föreställning om samma problemverklighet.

I nedanstående artikel redovisas en likartad svensk studie som emellertid vidgat frågeställningen till vad människor i olika åldrar tror om vardagsproblemen i den egna och andras åldersgrupper. Resultatet visar att antalet problem man angivit inte skiljer sig åt mellan olika åldersgrupper. De äldres problembild tenderar att starkt överskattas framför allt av de yngre och långtidsutbildade. De äldre tenderar i sin tur att underskatta yngres problem i en rad olika avseenden.

Lars Tornstam är docent vid sociologiska institutionen i Uppsala.

I en amerikansk surveyundersökning studerade Harris unga människors föreställningar om äldres vardagsproblem, jämfört med hur äldre människor själva definierar sina vardagsproblem. De tillfrågade ombads att ange om man trodde att äldre människor hade allvarliga problem med tex hälsa, rädsla för brott och kriminalitet, dålig ekonomi, ensamhet, osv. Det är två huvudresultat i den amerikanska studien som är iögonenfallande. De unga respondenterna i studien trodde att äldre människor hade fler problem och fler allvarliga problem än vad de äldre själva angav sig ha. För det andra är rangordningen mellan de olika problemen olika beträffande hur de äldre själva uppfattar sina problem, jämfört

Denna artikel utgör ett sammandrag av arbetsrapport nr 1 från projektet Äldre i samhället – förr, nu och i framtiden: *Realiteter och föreställningar om vardagsproblem bland äldre, medelålders och yngre*. Rapport från projektet Äldre i samhället, Sociologiska institutionen, Järnvägspromenaden 19, 753 20 UPPSALA.

med hur de yngre tror att de äldre uppfattar dem. Merparten av de unga respondenterna trodde tex att ensamhetsproblemet var det allvarligaste för äldre människor, medan de äldre själva placerade ensamhetsproblemet som nummer fyra i allvarlighetsordning. Sammanfattningsvis avslöjar den amerikanska studien en rätt dramatisk skillnad mellan äldre människors egen definition av sin problemverklighet, och yngre människors föreställning om samma problemverklighet.

Den svenska surveyundersökning som här skall beskrivas tar sina utgångspunkter från den amerikanska studien. I sin konkreta utformning är emellertid studien helt uppbyggd med hänsyn till svenska förhållanden, och utgör därför inte någon fullständig parallell till den amerikanska studien. Den svenska studien innefattar också en rad frågeställningar, som inte rests i den amerikanska motsvarigheten. De frågor som ställs och besvaras i den svenska studien är följande:

- Hur stor är vidden av de olika vardagsproblem man har bland olika människor?
- Hur stort antal skilda vardagsproblem *tror man* i allmänhet att olika åldersgrupper har?
- Hur stort antal skilda vardagsproblem *tror man* bland olika kategorier människor att *äldre* har?
- Hur stort antal skilda vardagsproblem *tror man* bland olika kategorier människor att *ungdomar* har?
- Hur stort antal skilda vardagsproblem *tror man* bland olika kategorier människor att *vuxna och medelålders* har?
- Vilka grupper av människor är det, som i särskilt hög grad anger sig själva ha speciella problem, som tex rädsla för brott och kriminalitet, dålig ekonomi, ensamhet etc?

- Vilka speciella vardagsproblem är det man i allmänhet *tror* att äldre har?
- Vilka speciella vardagsproblem är det man i allmänhet *tror* att *ungdomar* har?
- Vilka speciella vardagsproblem är det man i allmänhet *tror* att *vuxna och medelålders* har?

Undersökningsmetod

Under våren 1979 drogs ett slumpmässigt urval omfattande 1000 enköpingsbor i åldrarna 15–75 år. Enköpings kommun har en demografisk struktur som är mycket lik den för hela Sverige. Ett enkätformulär sändes till alla personer i urvalet, varvid 684 fullständiga enkäter returnerades. Detta innebär ett bortfall på 32 %, vilket tyvärr måste anses rätt normalt nu för tiden. Bortfallet är emellertid i stort sett lika stort inom alla åldersklasser i urvalet. Det enda undantaget är den allra lägsta åldersklassen, 15–25 år, som har ett något lägre bortfall än övriga åldersklasser. Undersökningen av den egna problemupplevelsen, och av föreställningen om andras problemupplevelser, genomfördes med användande av en särskild problemenkät. Respondenten ombads att kryssa för de problem han eller hon själv uppfattade som allvarliga problem i livet just nu. Var och en kunde kryssa för precis så många problem som man önskade. På motsvarande sätt ombads man också att kryssa för de problem man trodde att *ungdomar* i allmänhet hade, *vuxna och medelålders*, och *äldre människor* i allmänhet hade. Den problemlista som kom till användning baserade sig på vad som framkommit i den motsvarande amerikanska studien, med några tillägg. De problem som explicit angavs i problemlistan var följande: rädsla för brott och kriminalitet, problem med dålig ekonomi, ensamhet, sjukdom, dålig utbildning, känsla av att inte behövas, brist på meningsfull samsättning, brist på vänner, arbetslöshet, dåliga bostadsförhållanden, samt känslor av att inte räkna till. Därtill hade man möjlighet att ange problem av andra slag, som inte förekom i denna problemlista.

Resultat

Medelantalet problem av skilda slag, man i hela undersökningsmaterialet markerat för sin egen del är 2,6. Det bör noteras att det inte finns några statis-

Tabell 1. Antalet problem man i medeltal angivit sig själv ha

Kön**	
Män	2,3
Kvinnor	2,9
Ålder	
15–25	2,8
26–35	2,5
36–45	2,6
46–55	3,2
56–65	2,2
66–75	2,5
Civilstånd	
ogifta	2,7
gifta/sammanboende	2,6
skilda	2,9
änkor/änklingar	(2,3)
Socioekonomisk grupp**	
prod arb utan fackutb	3,3
prod arb med fackutb	3,0
lägre kontorsarbete	2,7
kontorsarb i mellanställn	2,2
högre kontorsarbete	2,2
lantbrukare	1,8
företagare	(1,9)
studerande	2,9
högskolestuderande	(2,1)
Politisk inställning*	
moderat	2,3
folkpartist	2,6
centerpartist	2,3
socialdemokrat	3,1
kommunist	(2,6)
Samtliga	2,6

* $p < .05$

** $p < .001$

Medelvärden med
basta mindre än 25
inom parentes

tiskt säkerställda skillnader i det antal problem man angivit sig ha i de olika åldersgrupperna. Antalet problem ökar *inte* med åldern. Om någon åldersgrupp skall sägas ha fler problem än andra, så är det åldersgruppen 46–55 år.

Från *tabell 1* kan man emellertid utläsa att det finns en statistisk säkerställd skillnad könen emellan, när det gäller det antal problem man angivit sig ha. Kvinnorna har i genomsnitt ett större antal pro-

blem i jämförelse med männen. Det föreligger också skillnader mellan de socioekonomiska grupperna. Huvudresultatet är, att de lägre socioekonomiska grupperna rapporterar ett större antal problem. Tabellen visar också, att respondenter med socialistisk partipreferens anger sig själva ha fler problem jämfört med respondenter av annan politisk uppfattning.

När man övergår till att studera hur respondenterna i allmänhet *tror* att antalet problem ser ut i

Tabell 2. Antalet problem man själv angivit sig ha i olika åldersgrupper, jämfört med den allmänna föreställningen om åldersgruppens problemtyngd

	antalet problem man i medeltal angivit sig själv ha	antalet problem man i medeltal <i>tror</i> att ålders- klassen har	diffe- rens
Ungdomar 15–25 år	2,8	4,0	–1,2
Vuxna och medelålders 26–64 år	2,6	4,2	–1,6
Äldre 65–75 år	2,5	5,8	–3,3

olika åldersgrupper, visar det sig att man i allmänhet överskattar problemantalet. Som man kan se i *tabell 2*, gäller den största överskattningen de äldre.

Det antal problem man i genomsnitt tror att äldre människor i allmänhet har, är mycket större än det antal problem äldre i genomsnitt själva anger. Analysen har också visat, att det är vissa grupper som mer än andra är ansvariga för denna överskattning. De som överskattar antalet problem för äldre är i första hand de unga respondenterna, respondenterna med högre utbildning, respondenter i högre tjänstemannaställning och studenter. Därtill också respondenter som arbetar inom hälsovård, eller inom utbildningsyrken.

Om vi i stället för att titta på det medelantal problem man angivit sig ha, eller som man tror att andra åldersgrupper har, vänder uppmärksamheten mot de enskilda problemen, visar *tabell 3* att rädslan för brott och kriminalitet är relaterad till respondentens ålder. Ju högre ålder desto större andel som uttrycker problem med rädsla för brott och kriminalitet. När det emellertid gäller problemen med ekonomin, är ålderssambandet det motsatta. I detta fall är det de unga respondenterna, som i störst utsträckning uppfattar problem med ekonomin.

Tabell 3. Procentuell andel respondenter som angivit sig själva ha visst problem

Problem	Andel av samtliga	Andel inom skilda åldersgrupper					
		Ålder:					
		15– 25	26– 35	36– 45	46– 55	56– 65	66– 75
Brott	32	22	23	28	42	36	50**
Ekonomi	30	44	35	29	27	17	16**
Ensamhet	21	23	22	15	19	18	27
Sjukdom	39	23	38	37	55	39	49**
Dålig utbildning	30	29	27	32	40	31	26
Känsla av att ej behövas	16	18	14	11	20	11	26*
Brist på sysselsättning	16	29	9	17	19	10	7**
Brist på vänner	14	17	14	9	19	11	10
Arbetslöshet	20	35	18	24	19	6	5**
Dåliga bostadsförhållanden	8	12	7	9	4	7	9
Känslor av att ej räkna till	34	23	35	43	52	31	20**
Annat	5	4	7	7	3	4	6

* $p < .05$

** $p < .001$

Brist på meningsfull sysselsättning är, enligt tabell 3, inte ett av de äldres problem, utan snarare ett

Med ett par speciella analysmetoder, AID-analys och regressionsanalys, har vi i denna studie försökt att beskriva vilka särskilda grupper det är, som löper stor risk att uppfatta olika specifika problem, som t ex rädsla för brott och kriminalitet, ensamhet osv. Avsikten har varit att försöka ge svar på frågan vad det är som karaktäriserar de människor som löper hög risk att känna rädsla för brott och kriminalitet, problem med ekonomi, problem med ensamhet etc.

Brist på meningsfull sysselsättning är inte ett av de äldres problem utan snarare ett problem för de unga.

Den enskilda variabel som relativt sett är den mest betydelsefulla prediktorn för problemupplevelser av olika slag är könsvariabeln.

I korthet har dessa analyser visat, att för de flesta problemen som studerats, så är det *inte* respondentens ålder som är den mest betydelsefulla komponenten i beskrivningen av dessa högriskgrupper. Andra variabler, som tex socioekonomisk status eller kön är mycket mer betydelsefulla. I några fall visar sig åldern vara av betydelse, men bara i ett av dessa fall visar analysen att hög ålder predisponerar för en hög sannolikhet att uppleva ett specifikt problem. Detta gäller problemet med rädsla för brott och kriminalitet. För tre av de specifika problemen som studerats predisponerar *låg ålder* för hög risk att uppfatta problemet ifråga. Detta gäller problemen med dålig ekonomi, brist på meningsfull

sysselsättning och arbetslöshet. Som redan påpekats, är det emellertid vare sig hög eller låg ålder som är de mest betydelsefulla prediktorerna för problemupplevelser. Den enskilda variabel som relativt sett är den mest betydelsefulla prediktorn för problemupplevelser av olika slag är könsvariabeln. Att vara kvinna predisponerar för känslor av rädsla för brott och kriminalitet, känslor av ensamhet, problem med hälsan, dålig utbildning, känslor av att inte behövas och känslor av att inte räkna till.

Mot bakgrund av att det bara är beträffande rädslan för brott och kriminalitet som hög ålder som sådan predisponerar för problemupplevelsen ifråga, blir det desto mer intressant att se hur människor i allmänhet *tror* att äldres problemprofil ser ut.

Som angivits ovan är det rädslan för brott och kriminalitet som de äldre själva i högst utsträckning anger som ett problem i tillvaron just nu. Rädslan för brott och kriminalitet är emellertid inte de specifika problem som människor i allmänhet tycks tro

Tabell 4. Föreställningen om de äldres problemprofil

Problem	Procentuell andel äldre (66–75 år) med problem	Procentuell andel i hela undersökningsmaterialet, och i olika åldersgrupper, som <i>tror</i> att äldre har angivet problem						
		Samtliga	Åldersgrupper:					
			15–25	26–35	36–45	46–55	56–65	66–75
Brott	50	85	83	90	90	87	81	72*
Ekonomi	16	28	30	38	26	27	23	17*
Ensamhet	27	90	95	93	92	93	90	68**
Sjukdom	49	79	84	81	81	81	74	68
Dålig utbildning	26	13	10	11	8	9	18	23*
Känsla av att ej behövas	26	83	90	87	84	83	82	63
Brist på sysselsättning	7	60	65	68	68	60	51	43**
Brist på vänner	10	65	74	68	64	59	64	54*
Arbetslöshet	5	9	12	8	8	7	9	10
Dåliga bostadsförhållanden	9	37	43	39	32	30	33	39
Känslor av att ej räkna till	22	28	37	27	26	21	21	35*

* $p < .05$

** $p < .001$

vara det vanligaste problemet bland äldre. Som framgår av *tabell 4* är det problemet med ensamhet man i högst utsträckning tror att äldre har. I undersökningsmaterialet som helhet är det närmare 90 % av respondenterna som tror att äldre har problem med ensamhet. Detta skall jämföras med det faktum att det bland de äldre själva är bara 25 % som anger detta problem. Av *tabell 4* framgår också att den grad till vilken man tror att äldre har problem med ensamhet minskar med ökande ålder hos bedömare. Bland de yngsta respondenterna är det 95 % som tror att äldre i allmänhet har problem med ensamhet. Denna procentandel sjunker sedan ju högre upp i åldersgrupperna man kommer.

Ett annat problem med skillnad mellan hur äldre själva beskriver sin situation, och hur respondenter i allmänhet tror att äldre har det, gäller problemet med känslor av att inte behövas. I detta fall är det 26 % av de äldre själva som för sin egen del faktiskt anger detta problem, medan 83 % av alla

respondenter i undersökningsmaterialet *tror* att äldre har problemet. Också i detta fall är det de yngsta respondenterna som i störst utsträckning överskattar problemet i fråga. Ytterligare ett annat problem där skillnaden är stor mellan hur äldre själva uppfattar sin verklighet, och hur människor i allmänhet tror att de äldre har det, gäller problemet med brist på vänner. I detta fall är det 10 % av de äldre som själva anger detta som ett problem i tillvaron, medan 65 % av alla respondenter i undersökningsmaterialet *tror* att äldre i allmänhet har detta problem. Även i detta fall är det de yngsta respondenterna, som i högst utsträckning överskattar problemet för de äldre.

Ytterligare ett exempel på samma fenomen kan återfinnas när det gäller problemet med brist på meningsfull sysselsättning. I detta fall är det 7 % av de äldre som har angivit sig ha detta problem, medan 60 % av alla respondenter *tror* att de äldre har problemet i fråga. Som vanligt, är det de yngsta

Tabell 5. Föreställningen om de ungas problemprofil

Problem	Procentuell andel unga (15–25 år) med problem	Procentuell andel i hela undersökningsmaterialet, och i olika åldersgrupper, som <i>tror</i> att ungdomar har angivet problem						
		Samtliga	Åldersgrupper:					
			15–25	26–35	36–45	46–55	56–65	66–75
Brott	22	10	16	10	7	16	4	2*
Ekonomi	44	65	73	68	59	66	57	59
Ensamhet	23	20	28	21	19	25	14	10*
Sjukdom	23	16	13	18	19	19	14	15
Dålig utbildning	29	47	58	46	45	53	36	35*
Känsla av att ej behövas	18	27	30	35	28	29	18	18*
Brist på sysselsättning	29	60	60	64	58	74	54	48*
Brist på vänner	17	22	30	27	17	29	15	7**
Arbetslöshet	35	88	88	88	91	94	87	73**
Dåliga bostadsförhållanden	12	29	30	32	35	28	30	16
Känslor av att ej räkna till	23	14	17	13	12	13	12	11

* $p < .05$

** $p < .001$

respondenterna som överskattar mest.

Sammanfattningsvis visar tabell 4 klart och tydligt ett mönster av överskattning av de äldres problem. En del av detta mönster är att de yngsta respondenterna är de som i störst utsträckning överskattar de äldres problemverklighet. Det finns ett enda undantag från denna regel. Endast 13 % av respondenterna i hela undersökningsmaterialet tror att äldre har problem med dålig utbildning, medan 26 % av de äldre själva rapporterar detta problem.

Om det normala mönstret när det gäller de äldres problem är överskattning, visar *tabell 5* att mönstret när det gäller unga människors problemverklighet ofta är *underskattning*. Detta gäller tex rädslan för brott och kriminalitet, där 22 % av de yngsta respondenterna själva angivit sig ha detta problem, medan endast 10 % av samtliga respondenter *tror* att de yngre har detta problem. Situationen är likartad också när det gäller problemet med ensamhet. I detta fall är det 23 % av de yngsta respondenterna som själva anger sig ha problemet i fråga, medan 20 % av samtliga respondenter *tror* att de yngsta har problem med ensamhet. Bland de allra äldsta respondenterna är det bara 10 % som tror att de yngre har problem med ensamheten. Också när det gäller bristen på vänner är mönstret likartat. Det är 17 % av de yngsta respondenterna som själva angivit sig ha detta problem, medan endast 7 % av de äldsta respondenterna *tror* att de yngre har detta problem. Också när det gäller känslorna av att inte räkna till är förhållandet likartat. De äldsta respondenterna underskattar de yngres problemupplevelse.

Mot denna bakgrund förefaller det rimligt att hävda att det särskilt är de äldsta respondenterna som

underskattar yngres problem vad gäller rädsla för brott och kriminalitet, ensamhet, brist på vänner, och känslor av att inte räkna till. Med några få undantag *överskattar* respondenter i allmänhet de äldres problemverklighet, medan man *underskattar* de yngres problemverklighet.

Med utgångspunkt från de problem äldre människor själva angivit sig ha kan man konstruera en problemrangordning, som helt enkelt beskriver det vanligaste angivna, det näst vanligaste angivna etc problemet bland äldre. På motsvarande sätt kan man också konstruera en rangordning som beskriver andras föreställningar om äldres problem. I *tabell 6* jämförs de äldres egen problemrangordning med den rangordning som utgår från samtliga respondenters föreställning om äldres problem, samt den rangordning som bildas av de yngre respondenternas föreställning om äldres problem. Det är bara att konstatera, att de äldres egen problemrangordning inte sammanfaller med andras föreställning om hur denna problemrangordning skulle kunna tänkas vara beskaffad. Medan de äldres egen problemdefinition placerar rädslan för brott och kriminalitet på första plats hamnar detta problem först på fjärde plats när det gäller de yngres föreställning om äldres problemverklighet. I stället placerar de yngre bedömnarna problemet med ensamhet som nummer ett.

I den fullständiga analysen av undersökningsmaterialet har man också jämfört graden av överensstämmelse mellan yngre människors och medelålders människors egna problemrangordningar, med föreställningarna om dessa problemrangordningar. I båda dessa fall råder en betydligt bättre överensstämmelse mellan ålderskategorins egen problemdefinition och andras uppfattning om denna.

Tabell 6. Äldres problemrangordning enligt egen och andras uppfattning

Problems rangordning enligt:

Äldres egen uppgift	Den allmänna föreställningen	Ungdomars föreställning
1. Brott och krim	1. Ensamhet	1. Ensamhet
2. Sjukdom	2. Brott och krim	2. Känslor av att ej behövas
3. Ensamhet	3. Känslor av att ej behövas	3. Sjukdom
4. Dålig utbildning	4. Sjukdom	4. Brott och krim
5. Känsla av att ej behövas	5. Brist på vänner	5. Brist på vänner

Sammanfattningsvis finner vi i den svenska studien:

- att antalet problem man angivit sig själv ha *inte* skiljer sig åt mellan olika åldersgrupper
- att framför allt äldres problemvidd överskattas
- att framför allt de yngre och de långtidsutbildade står för överskattningen av äldres problemvidd
- att emellertid också äldre respondenter *underskattar* yngres problem vad gäller rädslan för brott och kriminalitet, ensamhet, bristen på vänner, och känslorna av att ej räcka till
- att *hög* ålder i sig utgör en odiskutabel riskfaktor *endast* beträffande *en* problemtyp, nämligen rädslan för brott och kriminalitet
- att *låg* ålder i sig visar sig vara en riskfaktor för problem med dålig ekonomi, brist på meningsfull sysselsättning och arbetslöshet
- att vare sig hög eller låg ålder är de riskfaktorer som har det högsta förklaringsvärdet beträffande upplevelsen av de skilda problemtyperna
- att den riskfaktor som, i relativ bemärkelse, har stor betydelse för de flesta av problemupplevelserna, är att vara kvinna – oavsett ålder
- att de äldres egen rangordning av sina problem skiljer sig från andras föreställning om denna rangordning
- att ungdomarnas rangordning av sina egna problem visar god överensstämmelse med andras föreställning om ungdomarnas problem.

REFERENSER

Harris L. and ass: The Myth and Reality of Aging in America, The National Council on the Aging, Inc., Washington, D.C. 1975.

Prenumeration 1982

Socionomen

Ring 08 - 15 06 90

Vi ger ut 39 nr 1982 • Pris: 130 kr (inkl. moms) • Socionomen finns även som taltidning med 12 kassetter per år • Medlemmar i SSR får tidningen automatiskt — utan extra kostnad.